

Józef Orczyk, *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005, ss. 193.

Recenzowana książka Józefa Orczyka jest syntetyczną publikacją poświęconą polityce społecznej. Autor skromnie określa ją jako podręcznik, jest to jednak dzieło o walorach naukowych. Autor podjął w niej istotne problemy teoretyczne tej dyscypliny naukowej. W szczególności w części pierwszej (A), zawiera wartościowy przegląd teoretycznych zagadnień związanych z działalnością praktyczną, w interesującym ujęciu dynamicznym.

Autor pracy jest profesorem, kierownikiem Katedry Pracy i Polityki Społecznej Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Kierował wieloma interdyscyplinarnymi zespołami badawczymi w zakresie zarządzania zespołami ludzkimi, polityki społecznej, bezrobocia i rynku pracy. W jego dorobku naukowym zwracają uwagę prace z historii gospodarczej i ekonomiki kształcenia. Ta aktywność naukowa znalazła odbicie w recenzowanej pracy. Pozwoliła ona na głębokie, dynamiczne ujmowanie problemów i systemowe rozumienie występujących zależności w życiu społeczno-gospodarczym społeczeństw.

Autor zawarł swe dzieło w dwóch częściach. W części pierwszej (A) omawiany jest rozwój polityki społecznej jako działalności praktycznej, a w części drugiej (B) problemy szczegółowe, obejmujące omówienie wybranych dziedzin polityki społecznej. Duże znaczenie poznawcze ma też część określona przez Autora jako „Uwagi wstępne”.

W części wstępnej Autor zastanawia się nad pytaniem, co to jest polityka społeczna, następnie rozwija zagadnienie rozwoju polityki społecznej i wreszcie omawia dalsze tendencje rozwoju tej dyscypliny naukowej. Za cel publikacji przyjmuje przedstawienie uwarunkowań i zależności pomiędzy wzrostem gospodarczym a stosunkami społecznymi. Polityka społeczna może być lub jest, zdaniem Autora, narzędziem celowej koordynacji możliwości ekonomicznych z potrzebami społecznymi.

Autor uznał za bardziej sensowne eksponowanie procesu zmian kosztem szczegółowej analizy sytuacyjnej. I to założenie konsekwentnie realizuje.

W rozdziale 1, zatytułowanym *Rozwój polityki społecznej jako działalności praktycznej*, Autor bardziej szczegółowo analizuje rozwój polityki społecznej jako działalności praktycznej.

Ciekawe są uwagi Autora dotyczące uwarunkowań ekonomicznych, w tym pojawienia się problemów polityki społecznej w związku z warunkami i możliwościami, które stworzyła industrializacja. Autor podkreśla, że zasadnicze znaczenie miał wzrost wydajności pracy liczony na jednego zatrudnionego, a także zwiększenie liczby pracujących, zwiększenie czasu aktywności zawodowej, „pękanie” (jak to określa Autor) dotychczasowych struktur społecznych. Industrializacja wywołała wiele innych przemian, w tym rozpad społeczeństwa stanowego, a także wielopokoleniowej rodziny. Z tych przemian zrodziły się zadania polityki społecznej.

Prof. J. Orczyk konsekwentnie rozpatruje kolejne etapy rozwoju polityki społecznej jako wyniku zmian w procesach gospodarczych. Wyodrębnia więc etap wielkiego eksperymentu, etap konsolidacji, etap ekspansji i wreszcie etap modernizacji i globalizacji. W tej części rozpatrywane są też uwarunkowania doktrynalne, główne zasady społecznej nauki Kościoła Katolickiego, a także wpływ ideologii na zakres i metody realizacji polityki społecznej. Bardzo słusznie zamieścił Autor w podręczniku szkicowe ujęcia tych zagadnień. Szersze ich omówienie wymagałoby znacznie więcej miejsca. Zapewne zainteresują one bardziej wymagających czytelników. Literatura w tym zakresie jest ogromna. Szczególne znaczenie mają Encykliki Jana Pawła II.

Kolejną grupą problemów teoretycznych jest interesujące omówienie modeli polityki społecznej. Jest to synteza dotychczasowego dorobku nauki polskiej (m.in. M. Księżopolskiego i T. Szumlicza) i zagranicznej w tym zakresie. Na wstępie omawiane są pojęcia potrzebne do zrozumienia tej grupy zagadnień polityki społecznej. Omawia więc Autor takie pojęcia, jak luka społeczna, niedostosowanie, ryzyko społeczne, zagrożenia społeczne, konsumpcja społeczna i struktura społeczna. Należy wysoko ocenić ich przybliżenie czytelnikowi. Jest to przybliżenie pogłębione o refleksje piszącego. Autor przy omawianiu tych kategorii zwraca uwagę, że pojęcia te są różnie rozumiane. Z omówionych modeli na szczególną uwagę zasługują, moim zdaniem, omówione w pracy klasyfikacje modeli Titmusa i G Espinga-Andersena. Klasyfikacja Titmusa opiera się na kryterium celu i zakresu. Autor ten w oparciu wspomniane kryteria wyróżnił trzy rodzaje modeli: pomocniczy, motywacyjny i redystrybucyjny. Zgodnie z tą klasyfikacją, pierwszy model zakłada konieczność interwencji państwa tylko w ograniczonym zakresie, w przypadku drugiego modelu polityka społeczna miała przyczyniać się do tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi społeczno-gospodarczemu, stanowiąc uzupełnienie polityki gospodarczej. Natomiast trzeci model związany jest

przede wszystkim z problemami podziału dochodu narodowego. Z punktu widzenia operacyjnego najbardziej precyzyjne kryteria klasyfikacji sformułował G.Esping-Andersen, gdyż powiązał je z formami rządów. Autor ten wyróżnił następujące kryteria: w jakim stopniu dostęp do świadczeń ma charakter bezwarunkowy, a w jakim zależy od uprzednio opłaconych składek; w jakim stopniu występuje wpływ zakresu świadczeń i usług socjalnych na istniejące podziały społeczne i zachodzące w nich zmiany; jakie występują relacje między państwem a rynkiem prywatnym w ubezpieczeniach emerytalnych.

Na tym tle Autor przedstawia uwarunkowania realizacji poszczególnych modeli. Słusznie też zauważa, że każdy z wymienionych modeli kształtowany był i funkcjonuje w określonych warunkach kulturowych, ekonomicznych i instytucjonalnych. Cenne są przy tym uwagi o trudnościach zmiany modelu polityki społecznej w krajach, w których system społeczno-gospodarczy uległ zmianie. Autor kończy swe rozważania dotyczące modeli stwierdzeniem, że zasadniczą sprawą będzie godzenie poprawy efektywności ekonomicznej ze sprawiedliwością społeczną (s. 68).

Sprawy potrzeb społecznych rozpatruje Józef Orczyk w rozdziale o przesłankach celów operacyjnych w polityce społecznej. W rozdziale tym czytelnik znajdzie podstawowe definicje potrzeb i ich klasyfikacje. Ciekawe są spostrzeżenia dotyczące zmian potrzeb i ich zaspokajania w procesach transformacji systemu społeczno-gospodarczego. Pojawiły się nowe zadania, które trzeba realizować, a jednocześnie trudno było ograniczyć realizację wcześniej podjętych zobowiązań. Autor nazywa to zjawisko „inercją świadczeń społecznych”. Wprowadza też nową interesującą klasyfikację potrzeb. W dalszej części omówione są mierniki i wskaźniki rozwoju społecznego.

W drugiej części swej pracy Autor przedstawia w interesujący sposób wybrane dziedziny polityki społecznej: pracę i bezrobocie, zabezpieczenie emerytalne, ubóstwo i metody jego przezwyciężania, opiekę zdrowotną i system edukacyjny. W części tej omawiane są zarówno zagadnienia teoretyczne, jak i są to ujęcia diagnostyczne. W ten sposób Autor nawiązuje do tego nurtu polityki społecznej, która koncentruje uwagę na diagnozie sytuacji w Polsce.

W rozdziale poświęconym pracy i bezrobociu Autor na wstępie w syntetyczny sposób charakteryzuje zmiany stosunków pracy w XIX i XX w. W dalszej części Autor omawia relację między zmianami, które wywołała rewolucja przemysłowa i działaniami w zakresie polityki społecznej, cechy zatrudnienia w usługach i ich konsekwencje w sferze społecznej i wreszcie kompleks zagadnień związanych z bezrobociem i metodami jego ograniczania.

Autor przedstawia pojawienie się przekonania o konieczności interwencji państwa w stosunki pracy poprzez ich regulację, począwszy od ochrony pracy dzieci, a następnie także dorosłych. Od ograniczeń w zakresie czasu pracy do pojawienia się prawa pracy. W drugiej połowie XX w. polityka społeczna w sferze pracy zajmuje się nie tylko troską o warunki pracy i wysokość wynagrodzenia, a przedmiotem regulacji stało się zabezpieczenie w przypadku utraty pracy, udział pracowników w zarządzaniu przedsiębiorstwami i innymi zagadnieniami. Wzrosło znaczenie organizacji międzynarodowych z Międzynarodową Organizacją Pracy na czele.

Na szczególną uwagę zasługuje część poświęcona omówieniu problemów bezrobocia i metod jego ograniczania. Jest to swoisty katalog czynników generujących bezrobocie zarówno uniwersalnych, jak i swoistych dla danego kraju. Takie samo ujęcie poświęcone jest zagadnieniu sposobów ich ograniczania. Osobny fragment poświęcony jest polityce ograniczania bezrobocia w Polsce. Wyczuwa się w lekturze tego fragmentu pracy głęboką znajomość zagadnienia, która wyraża się w twórczym syntetyzowaniu problemów. W tej części Autor zrezygnował z opisu diagnostycznego sytuacji bezrobocia w Polsce.

Z szerokiej dziedziny zabezpieczenia społecznego do szczegółowej charakterystyki Józef Orczyk wybrał zabezpieczenie emerytalne. I znowu w syntetycznej formie w opracowaniu przedstawiono genezę i rozwój tej dziedziny zabezpieczenia społecznego, jego formy w ujęciu dynamicznym, a także współczesne systemy tego zabezpieczenia. Do wartości pracy zaliczyć także należy syntetyczne omówienie historii tej formy zabezpieczenia w Polsce. Czytelnik ma okazję zapoznać się z genezą i przesłankami zmian po 1989 r. Ciekawie ujęte są dyskusje i kolejne próby zmian systemu emerytalnego. Autor ocenia, że system ubezpieczeń emerytalnych wprowadzony reformą jest oparty na racjonalnych zasadach ekonomicznych. Uwzględniła pełniej związek pomiędzy nakładami pracy a jej ołożonymi efektami. Dostrzega przy tym, że następuje pogorszenie stopy zastąpienia dla wielu ludzi, szczególnie o krótszym stażu pracy i zwiększenie środków pomocy społecznej dla niektórych emerytów. Rozważając przyszłość systemu emerytalnego, Autor zwraca uwagę na odrębność podejścia do tego zagadnienia w Polsce i w Unii Europejskiej. W Unii eksponuje się kryterium bardziej podmiotowe, tj. wyróżnia się państwo, zakład pracy i gospodarstwo domowe jako inicjatorów tworzących system zabezpieczenia emerytalnego (s. 122). Omawia także problemy i trudności, jakie rodzą przyszłe systemy.

Kolejny rozdział poświęcony jest ubóstwu i metodom jego przezwycięzania. Jest to złożone zagadnienie. Temat jest ujęty syntetycznie, ale w pełni przedstawia całokształt problemu. W podręczniku jest przedstawiona próba ujęcia operacyjnego.

Szczególnie dużo uwagi poświęcił Autor opiece zdrowotnej i systemowi edukacyjnemu jako dziedzinom polityki społecznej. Czytelnik znajdzie w tych częściach jasno i wyczerpująco przedstawione kluczowe zagadnienia, ważne z punktu widzenia polityki społecznej. Są to dziedziny, które omawiane są w odrębnych politykach szczegółowych, takich jak polityka oświatowa i polityka ochrony zdrowia. Na wysoką ocenę zasługują podjęte w podręczniku interesujące, syntetyczne ujęcie problemów opieki zdrowotnej i systemu edukacyjnego.

Recenzentowi w krótkim omówieniu trudno jest przedstawić bogactwo zagadnień ujętych w opracowaniu. Powyższe omówienia niektórych fragmentów pracy miały na celu tylko przytoczenie przykładów charakteryzujących recenzowaną pracę.

Jak wynika z pobieżnego przeglądu problemów szczegółowych podręcznika (części drugiej), czytelnik otrzymuje syntezę głównych dziedzin polityki społecznej ujętą w sposób jasny, przejrzysty i uporządkowaną konstrukcyjnie. Jest to bardzo dobry materiał dla studiujących. W poszczególnych rozdziałach systematycznie omawiane są poszczególne procesy i kategorie. Jest to także wartościowy tekst dla osób interesujących się polityką społeczną. Autor wnosi w tych szkicach uporządkowany przegląd zarówno zagadnień teoretycznych jak i praktycznych. Myślę także, że warto ją polecić osobom, które w działalności praktycznej stykają się z tymi dziedzinami. Może to być także dobre wprowadzenie do studiowania specjalistycznych opracowań.

Podsumowując, czytelnik otrzymuje opracowanie wartościowe pod wieloma względami. Podstawową cechą jest pogłębione ujęcie teoretyczne. Zdaniem recenzenta, szczególnie wartościowe jest ujęcie dynamiczne. Autor sięga do omówienia genezy poszczególnych problemów i dziedzin polityki społecznej. Wnikliwie analizuje ich rozwój i na tym tle omawia współczesne problemy. W ten sposób Józef Orczyk wskazuje czytelnikowi na podstawową cechę zmian polityki społecznej. Ulega ona ciągłym zmianom, tak jak zmienia się sytuacja gospodarcza i polityczna. Nie ma jednego celu, nie ma trwałego zakresu świadczeń, społeczne potrzeby nie są zawsze takie same i nie ma jednolitych form polityki społecznej.

Podręczniki czy zbiory materiałów z zakresu polityki społecznej, zwykle o charakterze dydaktycznym, są opracowaniami zbiorowymi. Natomiast recenzowany podręcznik polityki społecznej jest owocem pracy jednego autora. Takie indywidualne podejście należy do nielicznych w polskiej literaturze. Dzięki takiemu podejściu dzieło jest pod każdym względem jednolite i to zarówno merytorycznie, jak i stylistycznie.

Polityka społeczna jako dyscyplina naukowa w pracy Józefa Orczyka otrzymała wartościowe opracowanie. Jest to dobry podręcznik, a także dzieło, które będzie inspirowało do rozwijania teorii polityki społecznej, do nowych badań i nowych uogólnień. Czytelnicy zapewne będą oczekiwać na kolejną wersję recenzowanego podręcznika, wzbogaconego o rozwiniętą charakterystykę uwarunkowań demograficznych z polityką ludnościową, a także o nowe dziedziny polityki społecznej, takie jak na przykład kwestia mieszkaniowa i polityka rodzinna.

Janusz Kroszel

Wacław Jarmołowicz, Magdalena Knapieńska,
Polityka państwa na rynku pracy w warunkach transformacji i integracji gospodarczej, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005, ss. 285.

Tytuł recenzowanej monografii posiada podwójne znaczenie. Dotyczy bowiem ważnych problemów intensywnie eksplorowanych przez współczesną naukę ekonomii, a przy tym charakteryzujących się również wyjątkową aktualnością z punktu widzenia potrzeb aplikacyjnych. W tym względzie zbędne wydaje się rozszerzanie argumentacji. Polityka państwa na rynku pracy bez wątplenia, zwłaszcza we współczesnej Polsce, stanowi poważne i trudne wyzwanie dla nauki i polityki społeczno-gospodarczej. Z uznaniem należy więc ocenić wybór tematu przez Autorów monografii.